

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 316.33.+316.42

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ
НА СУЧАСНУ МОЛОДЬ УКРАЇНИ

Андрій Парубій

*Національний університет "Львівська політехніка"**кафедра політології та соціології 79013, Львів-13, вул. С. Бандери, 12.*

Висвітлено проблему конструювання ціннісної орієнтації та національної ідентифікації сучасної української молоді. Це питання надзвичайно важливе, оскільки молодь визначає майбутнє будь-якої країни, нації. Від ціннісних орієнтацій, установок молоді залежить збереження і подальший розвиток культури народу, який вона репрезентує. У ній, наче в дзеркалі, відбиваються усі ті тенденції, суперечності, які властиві суспільству.

Ключові слова: ціннісна орієнтація, національна ідентифікація, національна ідентичність, національна міфологія, архетип.

Національна свідомість є різновидом суспільної свідомості; у ній зберігається відчуття духовної і культурної єдності у ставленні до героїчних і трагічних сторінок історичного минулого, теперішнього і майбутнього народу.

Якщо національна свідомість є одним з векторів суспільної свідомості як єдиного актуального потоку оперативного обміну інформацією і спілкування, то національна міфологія – це "національна підсвідомість" в її зверненні до соціальної єдності народу на основі його спільного походження, генетичної, культурної і духовної та історичної спадкоємності.

Національна міфологія є колективним досвідом самозбереження, внутрішньої організації і розвитку суспільства як одної великої сім'ї. Міфологія нації – це образ її морального ідеалу, це алегорична автобіографія нації [1, с.83].

На відміну від конфесійних і філософських феноменів, національна міфологія існує де-факто, не маючи раціонально вираженої форми, і де-юре, без остаточної форми. Водночас вона складається з різних культурних, конфесійних, філософських та інших компонентів традиції за схемою, заданою ірраціонально відчутним архетипом Батьківщини-Матері.

Як носій колективної пам'яті, як "суспільна підсвідомість", національна міфологія потребує єдиного символічного вираження, єдиної знакової системи, загального символу, які б концентровано виражали для найрізноманітніших індивідів і груп єдине змістове значення.

Національна міфологія – це підсвідомість народу, "криниця часу" великої Сім'ї, художня, міфопоетична розповідь про її реальний досвід, архетипи якого виражені в символічних образах [1, с.87].

Безперечно, національні символи та міфічні образи – плоди розуму. Вони виконують життєво важливі функції в соціумі, багато в чому визначають буття людей.

Отже, національна міфологія є одним з визначальних чинників формування уявлення народу про світ, своє місце в ньому та призначення. Зазначимо також, що національна міфологія найбільше сприяє становленню образу "морального ідеалу" народу, тобто його ціннісної орієнтації. Про вплив міфів на моральні норми соціуму часто згадують сучасні історики релігії. Дослідник Маліновський вважав, що міф не є поясненням явищ, тобто не є теорією, це вияв віри, що переживається як реальність. У первісній культурі міф узагальнює вірування і обґрунтовує моральні норми соціуму. Міф – суспільна сила – це прагматичний закон, що обґрунтовує віру і мораль подібно Біблії, Корану тощо [2, с.93].

"Міф, – зазначав М.Еліаде, – це підтвердження певної предвічної реальності, предмет, що виправдовує дії колективу, ідеальний взірець моральних вартостей, традиційного способу життя. Міфи є взірцями для церемоній, які відтворюють великі події початку часів. Міфи зберігають і передають парадигми (взірці), у відтворенні яких здійснюється вся сукупність дій, за які людина бере на себе відповідальність" [3, с.29]. Для М.Еліаде поняття "праобряди" близьке за змістом до "парадигма" і "архетип", це синонім до поняття "взірці для імітування".

Всі значні світські дії – це ритуали, в яких втілено зміст, що набирає ваги лише через те, що вони повторюють дії здійснені богами, героями чи предками.

Отже, міфологія не лише впливає на формування ціннісної орієнтації людини, а й подає чіткі механізми формування та конструювання системи цінностей, особливо в суспільствах, сформованих за національною ознакою, де національна традиція відіграє значну роль. Відомий політолог Е.Сміт твердив, що "етнічна група – це тип культурної спільноти, яка надає великої ваги міфам про походження та історичній пам'яті і вирізняється однією, а то й кількома культурними особливостями: релігією, звичаями, мовою, інституціями" [4, с.29].

Культурна ідентичність народу відображає не лише схожі елементи у житті багатьох поколінь, а й відчуття неперервності, сув'язі поколінь,

спільну пам'ять про значні події давнини, а також уявлення про спільну долю. Тож зміни культурної ідентичності є наслідком дестабілізуючих зовнішніх впливів, що виводять з рівноваги визначальні культурні елементи народу. Питання полягає в тому, якою мірою ті зовнішні чинники руйнують колективну пам'ять, змінюють структуру національних міфів, його символи та цінності, що еднають минулі покоління з сучасниками, відгороджуючи їх від "чужинців" кордонами культурної диференціації [4, с.24].

Отже, національний міф і пов'язані з ним звичаї, ритуали, символи мають значний вплив на формування ціннісної орієнтації суспільства, його культури. Більшість соціологів вважає стрижнем культури систему цінностей. Культура стає системою важливих для людини смислових комплексів – цінностей, які здатні виступати регулятивними принципами індивідуальної та групової поведінки.

Однак, в одному й тому ж суспільстві далеко не всі мають однакові погляди на цінності, по-різному ставляться і сприймають принципи добра і зла, рівності, свободи, справедливості. Одні є прибічниками колективізму, інші ж – індивідуалізму; для одних головне в житті – кар'єра, для других – багатство, для третіх – чесність і порядність. Водночас кожному суспільству притаманні спільні соціальні цінності, які намагається утвердити і захистити. Одні культури надають перевагу цінностям доблесті, героїзму або аскетизму, інші – цінностям мистецтва й творчості. Кожний суспільний устрій встановлює власну ціннісну градацію. Соціологічна наука доходить висновку, що цінності є узагальненням емпіричного досвіду людства, мають свою і типологію та ієрархічність.

Соціокультурні уявлення виступають регулятивами поведінки, це первинні орієнтації в просторі культури суспільства, що формуються на особистісному рівні повсякденного досвіду; Кожне конкретне суспільство має свої специфічні уявлення про те, що є корисним, дозволеним, важливим, а що – шкідливим, забороненим і неважливим; яких традицій і звичаїв дотримуватись, а яких ні; які зразки поведінки варті визнання, а які мають бути відкинутими [5, с.11].

Засвоєння суспільних цінностей окремою особою відбувається в процесі соціалізації людини. Цей процес має вагомe значення як в традиційних, так і в сучасних суспільствах. Конструювання ціннісної орієнтації молодого людини відбувається у процесі соціалізації. Соціалізація – процес засвоєння індивідом соціальних норм і вартостей. Теоретичний фундамент сучасних наукових поглядів на феномен соціалізації знаходимо у працях відомого французького соціолога Г.Тарда. В основу своєї теорії він поклав принцип наслідування, а типовою соціальною моделлю вважав відношення "вчитель-учень", яке відтворюється на різних рівнях [6, с.316].

В традиційних суспільствах процес соціалізації відбувався під впливом виховання та життєвого укладу із значним елементом традиційності, проходячи через вікові, статеві та професійні ініціації з відповідними ритуалами, долучався до системи цінностей конкретного соціуму, його світоглядних традицій. Мета соціалізації полягала у запобіганні можливих суспільних конфліктів (вікових, статевих та ін.), у гармонійному співіснування індивіда і спільноти. Цю проблему детально розробляли в своїх роботах американські етнологи Ф.Боас, М.Міт, а на українському матеріалі В.Балушок [7, с.29].

Деталізовану соціологічну теорію запропонував дослідник Парсонс. Він описує процес інтеграції індивіда в сучасне індустріально-урбаністичне суспільство, як шлях інтерналізації загальноприйнятих норм. Індивід “переймає” загальні цінності внаслідок спілкування із “значним іншим”. Під впливом його авторитету наслідування загальнозначимих соціальних стандартів стає частиною мотиваційної структури людини. Головною ланкою первинної соціалізації є, на думку Парсонса, сім’я, де закладаються фундаментальні мотиваційні установки особистості. Соціалізація реалізується завдяки дії психологічних механізмів катектичної оцінки пізнавання і засвоєння цінностей. Механізм працює на основі сформульованого Фрейдом принципу задоволення – страждання, що приводиться в дію з допомогою винагороди і покарання, і включає в себе також процеси гальмування (аналог фрейдівського витіснення) і субституції (переносу або зміщення). Пізнавальний механізм охоплює процеси імітації та ідентифікації, що опираються на почуття поваги й любові. Засвоєння цінностей, на думку З.Фрейда, відбувається як результат формування в структурі особистості комплексу Супер-его, в результаті ідентифікації з “фігурою” батька. Ідентифікація тут є механізмом соціалізації особи. Згідно Парсонса засвоєння цінностей стається внаслідок формування людини, як інтегрованої системи [6, с.317].

Ідентифікація (від латинського *identifico* – “ототожнюю”) Соціологічний енциклопедичний словник подає три значення цього слова :

- Встановлення тотожності об’єктів на підставі тих чи інших ознак;
- У соціальній психології – це процес ототожнення індивіда з тим чи іншим об’єктом, людиною чи групою, що відбувається на підставі засвоєння притаманних їм властивостей, стандартів, цінностей, соціальних установок та ролей.
- За З.Фрейдом, психологічний процес, у ході якого індивід асимілює якийсь аспект, властивість чи атрибут іншого, в результаті чого відбувається часткова чи повна трансформація його особистості за прикладом іншого [8, с.23].

У статті термін “ідентифікація” вживається у значенні процесу, в ході якого індивід зараховує себе до певної групи, цілі та інтереси якої сприймаються ним як свої власні.

Отже, ідентифікація – це пізнавальний засіб для встановлення тотожності, подібності речей і процесів, явищ, осіб тощо.

З усієї різноманітності ідентифікацій індивідів (етнічна, соціальна, класова, культурна, територіальна, економічна, політична) найбільш сталою і поширеною була і залишається надалі національна ідентифікація (яка, до речі, частково охоплює решту ідентифікацій).

Процес національної ідентифікації є похідним і залежним від національної свідомості особистості (групи). Тобто національна ідентифікація – це функція, елемент національної свідомості. Раціонально-пізнавальний аспект ідентифікації є усвідомлення себе членом спільноти, з’ясування свого місця серед груп, позиції в системі міжетнічних відносин. Проблема національної ідентифікації постає перед особою не тільки і не стільки як пізнавальна, скільки як життєво практична. Тому процес національної ідентифікації на рівні особистому відбувається не як самостійний, автономний, а поєднується з іншими процесами: трудовою, громадянською, політичною діяльністю, побутовою поведінкою, спілкуванням тощо. Особа мимоволі зіставляє свою поведінку, вчинки з нормами, зразками відповідної спільноти. Ці норми є певними еталонами, критеріями поведінки. У традиційному суспільстві процеси соціалізації та етнічної ідентифікації були нероздільні. Прилучення до традицій, певних ціннісних систем було нерозривно пов’язане з усвідомленням індивідом своєї приналежності до громади, племені, народу.

Відомий націолог Е.Сміт з цього приводу зазначав: “Ідентифікувати себе з нацією – це більше, ніж ідентифікувати себе зі справою або з колективом. Це означає дістати особисте оновлення й гідність у національному відродженні й через нього. Це означає стати частиною політичної “надродини”, що залишає для кожної з родин, які складають її, їхнє право первородства й колишній шляхетний статус там, де нині кожну з них зневажають і позбавляють влади” [4, с.167].

Отже, ідентичність – це сукупність рис, які виділяють певну групу людей з кола інших і слугують окремій особі підставою для віднесення себе до цієї групи. А ідентифікація – це процес ототожнення індивідом себе з тим чи іншим об’єктом, людиною, групою, що відоувається на підставі засвоєння притаманних їм властивостей, стандартів, цінностей, соціальних установок та ролей. Зв’язок очевидний: ідентичність – сукупність певних рис, а ідентифікація – ототожнення себе з цими рисами.

Учений С.Рудницький зазначав: “Нація – сукупність своєрідних, тільки собі властивих прикмет” [9, с.126]. А італійський націолог С.Манчіні,

наводячи низку зовнішніх ознак нації, наголошував, що “оживляє цей організм – національна свідомість” [9, с.126].

Формування ціннісної орієнтації, яке відбувається у процесі соціалізації та ідентифікації, має дві основні площини: сім’я та суспільство. Власне сім’я є тією соціальною групою, яка впливає на формування базових цінностей людини. Незважаючи на зростання ролі індивідуалізму в сучасних суспільствах, авторитет батьків та сім’ї залишається визначальним. Деякі цінності закладаються у свідомість дитини, коли вона ще залежна від батьків, причому авторитет батьків є незаперечним. “Відомо, – зазначав український вчений Б.Цимбалістий, – дитина не лише втілює (“інтродюкує” або “інтерналізує”) заборони і доручення батьків, які стають у той спосіб частиною її морального сумління, але намагається ідентифікувати себе з одним з батьків. З “інтродюкованими” батьками входить у душу дитини культура суспільності як своєрідний стиль життя чи підсвідома система вартостей, яку персоніфікують батьки для дитини. Крім впливу через переживання дитини в ранньому дитинстві в зустрічі її з дорослими (батьками), культура впливає і протягом пізнішого життя одиниці. Доросла людина знаходиться в різних ситуаціях, що вимагають рішень і реакцій. Культура підсуває їй традиційні форми і відповіді на ситуації. Вона також вказує, які прикмети людині найбільш цінні чи найбільш успішні в даній групі, який є панівний ідеал людини, які норми її поведінки і т.п.” [10, с.81]. Отже, суспільство, маючи вагомий вплив на формування людини, або закріплює цінності, закладені в дитинстві, що частіше відбувається у традиційних суспільствах, або вносить корекції, що простежуємо в сучасному суспільстві. Відбувається це з більшою або меншою мірою конфліктності. Зауважимо, що вплив культури в пізнішому віці відбувається на більш поверхневому рівні, аніж в дитинстві.

Проаналізуємо конструювання ціннісної орієнтації сучасної молоді України. Українське суспільство протягом тривалого часу перебувало під впливом тоталітарної ідеології, яка була спрямована на руйнування традиційних цінностей українського суспільства (національна свідомість, пошанування сім’ї, релігійність). В підсумку, стереотипи суспільної свідомості, на перший погляд, відійшли від традиційної системи цінностей. Осередком їх збереження, здебільшого, залишилась сім’я. Сучасні науковці ґрунтовно висвітлили згубний вплив тоталітаризму на традиційні цінності українського характеру, зокрема, проаналізували експерименти з вихованням “ нової людини”, применшення ролі сім’ї та впровадження системи інтернатів, заперечення існування нації, а отже, і національної свідомості, розповіли про воєнничий атеїзм та ін. Водночас звернемо увагу на іншу небезпеку для традиційних цінностей, яка існує реально, набирає сили і, на жаль, недостатньо вивчена українськими аналітиками. Йдеться про

шкідливий вплив так званої “глобальної” культури з її космополітизмом на сучасне українське суспільство. Повінь низькопробної продукції, деестетизованої, трактованої свавільно чи сатирично – від товарів широкого вжитку, будівель до телевізійних фільмів, реклами, руйнує культурне середовище.

Нова глобальна культура універсальна й позачасова. За своєю суттю вона еклектична, штучна. Її впливи ретельно прораховані. Лукавий і пустий, новий космополітизм більше переймається засобами й переформулюванням дилем вартостей у технічні проблеми з чисто технологічними розв’язками [4, с.164].

Симбіоз масової культури та українського комплексу меншовартості погрожує сформувати покоління, відірване від рідного ґрунту, національної культури, байдуже до проблем своєї країни і свого народу. Таким чином сучасна українська молодь опинилась під впливом двох потужних соціокультурних впливів. З пострадянського простору продовжують впливати видозмінені форми російськомовної, космополітично-комуністичної культури, з заходу наступає сучасна глобалізована космополітична культура. Хоча за формою ці впливи різні, однак вони мають чимало спільних рис. Серед них – космополітизм та ігнорування традиційних національних систем вартостей. У такій соціокультурній ситуації значення національного світогляду та міфології для збереження національної ідентичності важко переоцінити.

Саме національна міфологія, звичаї, ритуали чи не найбільше сприяють конструюванню традиційних ціннісних орієнтацій сучасної української молоді.

Важливими елементами традиційної української системи цінностей є, як уже зазначалось, національна свідомість (патріотизм), пошана до сім’ї та релігійна свідомість. Згадані цінності в однаковій мірі заперечує як тоталітарна комуністична ідеологія, так і сучасна ліберальна культура з її космополітизмом та глобалізмом.

Відчуття нації як великої Родини – один з важливих атрибутів національної міфології. Українська держава далеко не в повній мірі використовує сьогодні свої можливості для плекання української молоді в дусі здорового патріотизму. А в умовах тотальної “вестернізації” і “американізації” ця недбалість набуває загрозливого характеру. Водночас, не важко простежити, що в тих регіонах України, де збереглися елементи традиційного виховання, виховання в сім’ї – патріотизм, незважаючи ні на що, є одним з найважливіших елементів у ціннісній орієнтації молоді. Якби держава звернула більше уваги на пропаганду названих цінностей, опираючись на звичну українцям систему мислення, то вплив і значення національної міфології, на нашу думку, у формування патріотизму

української молоді були б визначальним чинником. Е.Сміт стверджував, що “у процесі народнокультурної мобілізації виникають цілком нові “відносини спілкування”. Там, де на багатьох теренах переважали родинні й етнічні способи передачі вартостей, символів, міфів та спогадів, а також згуртування нових поколінь у межах цих традицій, вплив народнокультурної мобілізації, здійснюваний поверненою інтелігенцією, мав створити новий спосіб “національного” спілкування і згуртування, при якому етнічні вартості, міфи та спогади стають основою політичної нації і політично мобілізованої спільноти” [4, с.136].

Можна стверджувати, що в цілому сучасний світ, і зокрема українське суспільство, і далі відчувають і сприймають колективну минувшину як здебільшого національну. Ідентичності, образи та культури – всі вони однаково вперто застаються множинними й етнічними або національними. Цього й слід сподіватись: адже пам’ять посідає центральне місце у створенні ідентичностей і культур, – через те й головні мотиви, ідеї та стилі постмодерного космополітизму за своїм походженням фольклорні або національні. Немає глобальної “ідентичності в процесі формування”; глобальна культура може бути лише позбавленою спогадів конструкцією з національних елементів, на які вона й розпадається. Але культура, позбавлена спогадів, – це суперечність; будь-яка спроба створити таку глобальну культуру лише свідчитиме про множинність фольклорних спогадів та ідентичностей, пограбованих в ім’я створення тієї гігантської саморобки [4, с.165].

Етнічні стилі та національне мислення зберігають свою владу над значною частиною населення планети. В цьому дуже легко пересвідчитись. Більшість політичних конфліктів, народних протестів і державних проєктів виражають національні прагнення, є виявом національної свідомості.

Через відкриття етнічної минувшини і обіцянку колективного відродження колишньої золотої доби національна ідентичність і націоналізм спромоглися піднести й надихнути етнічні спільноти й сукупності – на проголошення своїх прав як “націй”, територіальних спільнот культурно та історично споріднених громадян, у світі вільних і рівних націй. У цьому криються ідентичність і сила, що на них змушені зважати навіть наймогутніші держави, і ця сила формувала і, мабуть, формуватиме наш світ у передбачуваному майбутньому [4, с.177]. Такі висновки робить визначний політолог сучасності Е.Сміт. Його думки яскраво підтверджують тезу, що національний чинник, вплив національної міфології, традиційної системи цінностей залишається досить стійким, незважаючи на потужний вплив і поширення космополітизму.

Залишається відкритим питання, що справляє значніший вплив на сучасну українську молодь, чи традиційна система цінностей (національна

міфологія, колективна свідомість, сім'я, церква, звичаєве право) чи сучасна суспільна ідеологія, яка пропагується засобами масової інформації. Відповідь на це запитання матиме значний вплив на перспективи розвитку українського суспільства, як в політичному, так і духовному аспектах.

1. Полосін В. Миф, религия, государство. Москва: Ладомир, 1999.
2. Попов Е. Введение в культурологию. Учебное пособие. Москва: Владос, 1996.
3. Елиаде М. Космос и история. Москва: Прогресс, 1987.
4. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994.
5. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій-5. Львів: Кальварія, 1996.
6. Современная западная социология. Словарь. Москва: Политиздат, 1990.
7. Балушок В. Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян. Львів Нью-Йорк: МПКоць, 1998.
8. Социологический энциклопедический словарь. Москва, 1998.
9. Рудницький С. До основ нашого націоналізму // Генеза. № 1. Львів, 1995.
10. Українська душа // За ред. В.Храмова. Київ: МП "Фенікс", 1992.

INFLUENCE OF NATIONAL MYTHOLOGY ON MODERN YOUTH OF UKRAINE

Andrij Paroubij

*National University "Lviv Politechnica" chair of politology and sociology 79013,
Lviv-13, S. Bandery str., 12.*

The article deals with the problem of creation of the values of orientation and national identification of the modern Ukrainian youth. This issue is extremely important, because the youth is defining the future of any country, nation. The preservation and further development of culture of the people, the youth is representing, depends on its valuable orientations and directives. The youth reflects all the tendencies and contradictions of the society as in the mirror.

Key words: valuable orientation, national identification, national identity, national mythology, archetype.

Стаття надійшла до редколегії 10.2001

Прийнята до друку 10.2001